

DOMBI ALICE*

Fáy András, a jogtudós nevelő

Egy tudományterület kiváló művelője mindig határterületeken mozog, és az interdiszciplinaritás mezsgyéi rendszerint olyan sajátos nézőpontot, megközelítésmódot hoznak létre, amelyek innovatív, kreatív megközelítéseket eredményeznek. Ennek kiváló példája a XIX. században élt Fáy András, aki a „haza mindenese”-ként¹ életútjával mintát adott a tenni akaró és tudó emberi attitűdre.

A téma aktualitását az adja, hogy ezzel az írással szeretnék tisztelni Zakar András professzor úr előtt, aki munkásságával, sokoldalúságával, kreativitásával a jogtudós nevelő Fáy András méltó utódja.

I. Fáy András, a sokoldalú ember

Fáy Andrást születése, neveltetése, barátságai, tanulmányai mind abba az irányba indítják, hogy reformerré legyen. Tehetséges, szorgalmas tanuló, felülmúlja társait, ügyvédi oklevelet szerez, de otthon van az egyházi tudományok területén is. Műveli az irodalmat, kedveli a zenét, emellett gazdálkodik is. Az országos politika már ifjúkorában érdekli, szolgabíróként pedig közelről érzékeli a visszasságokat. Minden érdekelte, amiből tanulhatott, s minden gondolkodásra, reformeri tevékenységre indította, amely figyelme középpontjába került.

Jellemének alapvonása a minden iránt való érdeklődés és elmélkedés, a „jobbítás” módjának kimunkálása. Határozott kiállás, kitarás és fáradhatatlanság jellemzi. Szükség is volt ezekre a tulajdonságokra, hiszen minden újítás, amibe belekezd. Gondoljunk a takarékpénztár alapítására, vagy a növevelés terén kifejtett tevékenységére. Zichy Antal egyik levelében 1863-ban így ír: „Nem lehet elhatározni, hogy vajjon a zene, melyet hegedűn maga is gyakorolt, vagy a szavalóművészet, melyben igazgatása alatti színésznemzedéknek valóságos leckét adott, vagy a természettudományok vagy a még pályában levő képzőmű-

* tanszékvezető főiskolai tanár, SZTE JGYPK

¹ A „nemzet mindenese” kifejezés Szemere Páltól származik, amelyet Mikszáth Kálmán a Bélyczy ház 1908-as kiadásához írt bevezetőjében így egészített ki: „ha Széchenyi nincs, őt illeti a „legnagyobb magyar” titulusa, ha Deák nincs, ő nevezhető a „haza bölcsének”, így azonban maradt a „nemzet mindenese”.

vészet, a nemzetgazdasági kérdések, a philanthropia, az egyházi ügyek, vagy mindezeknél inkább tán a neveléstan és iskolaügy vonzották-e, s foglalták el őt nagyobb mérvben?”²

Feltétlen nyíltság és őszinteség jellemzi, ezt elvárja másoktól is. A világot a maga eredeti, színe: mivoltában látja, józan, reális képet alkot, s műveiben láttatja is ezt. Egyszerre néz befelé a lélekbe, érzékeli a külvilág jelenségeit. Meg tudja figyelni az élet ezer arcát, s megfigyeléseit valóságűen interpretálja. Lelki beállítottsága élmény- és teljesítmény diszpozícióknak egészén alapul. A sprangeri gondolat – miszerint az értékek struktúrája az ember életében nagyon jellemző erejű – nála is megjelenik. „Nála mindent megelőz az a törekvés, hogy az odaadásig másokért szolgáljon.”³ Fáy tipikus moralista, az élet minden megnyilvánulásában az etikust keresi. Az állam feladatának tartja pl., hogy a nevelést, mint a boldogság forrását megreformálja.⁴ A nevelői pályát is, mint erkölcsi feladatot fogja fel, érvel a hivatástudattal végzett nevelői tevékenység mellett, a pedagógus szerepek színes sorozatát villantja fel. Motiváló ismeretátadó, önálló gondolkodásra nevelő, tevékenységre ösztönző nevelői attitűdöt tart követendőnek.

Erkölcsi ideáljairól szólva megemlíthetjük a „genius” iránti tiszteletét, alkotó erő iránti hódolatát. A nagy és tehetséges emberek kötelességét így fogalmazza meg egyik meséjében: „Ki nagyra született s tunyán hever, hasonló a jegenyéhez, mely magasra vonul ugyan fel, de sem árnycot nem nyújt a vándornak, sem gyümölcsöt a gazdának.”⁵

Fáy András, aki tudásban és műveltségben messze „fellyül haladta” kortársait, érzi korlátait és határait. Őva int mindenkit attól, hogy bármennyi tudomány birtokában is légyen, elbízta magát. „Az igaz Tudós nem lehet tudományában kevély: mert igen érzi ,s tudja mennyit nem tud még.”⁶

Alkotói pályája és tehetsége rendkívülinek nevezhető. Rendkívülinek, mert már a reformkort megelőző években megjelent munkáival (Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról, Különös testamentum, Eredeti meséi és aforizmái) hazájának kívánt használni, s családi jelmondatához híven (Resugite patriam: Támasszátok fel a hazát!) a szabadságharc bukása után az elsők között kezdett hozzá a nemzeti szellem ápolásához, a realitásokkal számoló nevelési elvek megvalósítását szorgalmazó nézeti hirdetéséhez.

Korának európai műveltségű és kitekintésű polgáraként jól ismerte a francia felvilágosodás jelentős alakjainak, különösen Rousseau-nak a pedagógiai törekvéseit, de szimpatizált az angol empirizmussal és utilitarizmussal, valamint a német filantropista eszmékkel is. A külföldi pedagógiai, filozófiai és irodalmi minták iránymutatóak voltak számára, de gondolkodásának eredetisége, az idegen sablonok és teóriák kritika nélkül történő követésétől való tartózkodása, illetve a hazai valóság ismerete és megváltoztatásának a vágya megóvta őt a divatos áramlatok követésétől. Az irodalmi munkásságával foglalkozó kutatók megjegyznek abban, hogy lényegében mindegyik írása – közvetlenül, vagy közvetett módon

² Zichy Antal levele. Idézi: ALMÁSY GYÖRGY: *Fáy András a magyar józanság nevelője*. Bp., 1943. 20. p.

³ CRONER E.: *Spranger személyisége és munkássága*. Bibliotéka kiadás, Bp., 1935. 16. p.

⁴ FÁY ANDRÁS: *Búzavirágok*. II. k. Beimel – Kozma, Pest, 1853. 20. p.

⁵ FÁY ANDRÁS: *Újabb mesék és aforizmák*. Pichler Antal betűivel, Béts, 1820. 35. p.

⁶ FÁY ANDRÁS.: *Aforizmák*. Pest, 1825. II. sz. 116. p.

– nevelési konzekvenciákat is tartalmaz. Életfelfogására, világméppére a küldetésvállalás, valóságközpontúság, emberközpontúság, emberszeretet jellemző. Moralizáló, humánus átszötte alkatát a közjó szolgálata jellemzi. Valamennyi működési területén valamely nevelési alap gondolat megvalósulásának vagyunk tanúi.⁷

1.1. Fáy András élete

Fáy András 1786. május 30-án született Kohányban, Zemplén vármegyében. Atyja László, a család eredetét a tatárdúlta Magyarország idejéig tudta visszavezetni, amikor egyik őse a Muhi csatában lovát a menekülő királynak felajánlotta, aki ezért a tettért nemességet és Fái községet adományozta a családnak.⁸ Édesanyja Szemere Krisztina is ősrégi, nagy múlttal bíró családból származik, akinek szülei nagy szerepet játszottak a kis András neveltetésében. Mindkét család őrizte a hagyományokat, az ősök mintáit állította a gyerekek elé, arra nevelték őket, hogy eszüket, képességeiket a haza javára fordítsák.

Amikor a család a Pest megyei Gombára költözött, a gyermek András a Szemere nagyanya védőszárnyai alá került, aki nagy gyengédséggel és kényeztetéssel nevelte. Ezt ki is használta, de nem váltak ezek az évek kárára, mivel a világ dolgai iránti érzékenységét kifejlesztették, s megalapozták azt az egyre erősebbé váló törekvést: használni a hazának, emberiségnek.

A boldog gyermekkort csakhamar erős korlátozás váltotta fel, a sárospataki iskola lett lakóhelye. Első nevelői közül kiemelkedik Kovács István alakja, akinek jótékony hatása alatt az ifjú Fáy kedélye és értelme szépen fejlődött. Tanulótársai közül hamar kitűnt, így pl. 12 éves korában, 1789-ben egy hétig helyettesítette Gellei János tanítót, társai és az „iskolavisitátorok” meglegedésére. A német nyelv elsajátítása végett négy évig a pozsonyi evangélikus líceumban tanult, ahol barátságot kötött Szemere Pállal. Itt ismerkedett meg Kazinczy Ferencsel, akinek határtalan tisztelője volt. Neki ajánlotta 1807-ben megjelent első Bokréta címet viselő verseskötetét. Kazinczy nagy örömmel fogadta az első zsenéket, jobbitó tanácsaival pártfogólag támogatta az ifjút.

⁷ Fáy András fontosabb művei: *Bokréta* melyel hazájának kedveskedik. Pest, 1807.; *Próbátétel* a mai nevelés két nevezetes hibáiról. Pest, 1816. *Friss bokréta*, melyel hazájának kedveskedik. Pest, 1818.; Fáy András eredeti meséi és aphorizmái. Bécs, 1820. (2. kiadás. Bécs, 1820; *Hasznos házi jegyzetek*. Pest, 1828. (2. kiadás, 1833. 3. k. 1851. Két részben Pest.); *A Bélyeky ház*. Román. Pest, 1832.; *Terve* a pestmegyei köznevelés számára felállítandó takarékpénztárnak. Buda, 1839.; *A Pestmegye pártfogása alatt álló hazai első takarékpénztár szabályai*. Pest, 1840.; *Javaslat* egy Pesten állítandó ref. főiskola tárgyában. Pest, 1840.; *Kelet népe nyugaton*. Buda, 1841.; *Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban*. Különös tekintettel nemcsak főbb polgárok és tisztviselők, hanem a népnyelvre. Pest, 1841.; *Óramutató*. Jóakarattal hitfelelcinc mutogatja. Pest, 1842.; *Az életbiztosító intézet terve*. Pest, 1848.; *Adatok Magyarország bővebb ismertetésére*. Pest, 1854.; *A legegyszerűbb, természet- és tapasztalathűbb és gyakorlatibb nevelési rendszer*. Pest, 1855.; *A Halmay-család*. Pest, 1858.; *Oskolai és házi növendék-élet*. Pest, 1860.; Összefoglaló elcmző munkák: DOMBI ALICE: *Egy gyakorlatközpontú pedagógus: Fáy András*. APC-Stúdió, Gyula, 1997.; DOMBI ALICE: *Primus inter pares. Pedagógiai professzió, programadó nevelők a 19. században*. Universitas, Szeged, 2012.; FINDURA IMRE: *Fáy András élete és művei*. Eggenberger – félc Könyvkereskedés. 1888.; KOMÁROMY LAJOS: *Fáy András mint pedagógus*. Lampel, Budapest. 1889

⁸ Fejér Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. I. 286. p.

A pozsonyi évek után – ahol már hallgatóként belekóstolt az országgyűlés életébe is –, ismét visszatért Patakra, hogy jogot tanuljon. Tanárai között Rozgonyi Józseftől a bölcsészetben nyert alapos oktatást, s a híres, neves Kövy Sándor professzor pedig a jogi tudományokba vezette be. Ő volt az, aki Fáy Andrásban a gyakorlatias beállítódást erősítette, amit mind jogászként, politikusként, mind az élet minden területén érvényre juttatott.

Kövy professzor nagytudású professzor volt, tankönyveit sokáig használták, de tanítványai nagy gyakorlati tudást is szereztek. A törvénytudomány gyakorlati elsajátítása céljából egy képzeletbeli vármegyét alkottatott, amelyet Patak egyik hegyéről nevezett el: ez volt Pánczél vármegye. A diákok mindegyike egy – egy szerepben képviselte a vármegye elé került ügyeket, választottak főispánt, alispánt, jegyzőt, szolgabírákat, néhány tagból királyi táblát választottak. Megalakult tehát a vármegye és a törvényszék, ahol képzeletbeli pereket folytattak teljesen valóságűen. Nemcsak a képzelt ügyekben hoztak ítéleteket, hanem a korabeli közélet kérdéseiről is véleményt alkottak. Kövy professzor nagyon komoly „ítész” volt, jelesebb tanítványai szinte kész bíróként, ügyvédként léptek ki a pataki iskolából.⁹

1804-ben ügyvédi vizsgát tett Pesten, igen tehetséges ügyvédként emlegetik. Mégsem merült fel, hogy ügyvédi pályára menjen. Atyja támogatta irodalmi elgondolásait. Törekvéseit önéletírásában imigyen fogalmazza meg: „...mi visszaemlékezéseimnek egyik főgyönyörét képezi, hogy gróf Széchenyi Istvántól és Kazinczy Ferentől kezdve, le egészen a legújabb politikai, irodalmi és társadalmi notabilitásokig, mindnyájának részint bizalmát és méltatását, részint belső barátságát voltam szerencsés bírhatni”¹⁰

1811-ben Gombára költözött, szolgabírája volt a vármegyének. Emellett is folytatta irodalmi ténykedését, többek között ekkor írja Próbátételek (1816.) c. pedagógiai munkáját. Ha élete fonalát nagy vonalakban követjük tovább, akkor a következő állomás – miután főszolgabíróvá nem választják meg –, falusi birtoka, ahol gazdálkodással, elmélkedéssel tölti idejét. Ekkor jön rá arra, hogy az ellentétes nézeteket valló táborok a vitatkozások hevében mindig elvétik az igazságot. Úgy véli, meg kell tanítani az embereket arra, hogy érveljenek, de engedjék magukat meggyőzni is, s a vak düh és az ellenségeskedés ne befolyásolja a reális döntéseket.

Lelkületére nagymértékben hatottak Sterne, Swift, Fielding, Rabelais írásai, amelyek első zsengéire rá is nyomják bélyegüket. Később megismerkedve Schiller műveivel, Wieland írásait fordítva, egy érzelmességtől mentes stílust alakít ki. A magyar irodalmi világ éltető lelke ebben a korban Teleki László királyi táblabíró volt, akinek házában összegyűlt a haladást képviselő művészek színe-java. A kedélyes estéken Fáy András nem egyszer humoros és dévaj verseket mondott a társaság felvillanyozására, melyeknek sokszor intő tartalmuk is volt.

Fáy a 20-as években már Pesten él, s beleveti magát a politikai élet küzdelmeibe. Feleségül veszi nevelt lányát Sziráky Zsuzsikát, aki egy életen át hű társa lesz a nála jóval idősebb írónak. Nem tartozott az igazi politikusok közé, inkább a társadalmi és gazdasági téren kívánta a megújódást. Széchenyi Istvánnal vállt – vállalhoz vetve küzdenek a meg-

⁹ BADICS FERENC: *Fáy András életrajza*. MTA, Budapest, 1890. 33-45. p.

¹⁰ FÁY ANDRÁS: *Önéletírás*. Divatcsarnok, Pest, 1853. 124. p.

újhodásért. Fáy András az, aki Széchenyi eszméit népszerűsíti. Különösen Pest megye gyűlésein tett ezért sokat, de e nagy egyéniséggel szemben is megőrizte a függetlenségét. Nem egy kérdés merült fel, amelyben nem értettek egyet, de mindketten az „ügyet”, a nemzet felemelését tartották fontosnak, s nem a személyes vitát. Ez történt a Kelet Népe vitában is, ahol Széchenyi Kelet népe c. röpiratának néhány olyan pontjára tesz Fáy megjegyzést, melyben nézeteik eltérnek. Kelet népe nyugaton c. röpirata a haza sorsáért aggodó gyakorlatias embert állítja elénk (1841.).¹¹

A szabadságharc kitörésekor aggodva szemléli, hogyan megy tönkre mindaz, amiért annyi kitartással, lelkesedéssel küzdött. Tevékeny szerepet nem vállal a forradalomban, az ötvenes években az irodalomban keres vigasztalást. Élete végéig megmarad teljes szellemi épsége, munkakedve. Életfelfogására, világképére a küldetésvállalás, valóságközpontúság, emberközpontúság, emberszeretet jellemző. Moralizáló, humánus átszötte alkatát a közjó szolgálata jellemzi.

1864. július 26-án bekövetkezett halála gyászba borítja az egész országot.

II. Fáy András működési területei

Foglalkozási területek	Nevelési szándék megnyilatkozása
Politikai szerepvállalás	Jurátusként, táblabíróként, megyegyűlési diétai követként a nép felemelkedéséért, a nemzeti önállóság megszerzéséért küzd. Pest megyében szolgabíró 1810 Pest megye táblabírája 1836 Diétai követ Pozsonyban 1835 Szatmár megye táblabírája 1838
Közgazdaságtudomány, bank- és hitelélet	Kéziratos és nyomtatásban megjelent tervezetek 1840 Hazai Első Takarékpénztár alapítója Nemzetgazdasági munkák: Elszegényedések
Közgazda	Széchenyi Hitelének gyakorlati megvalósítója. Az élet minden területéről összegyűjtött tapasztalatokat javaslatokká formálja, a gyakorlatra adaptálja.

¹¹ FÁY ANDRÁS: Kelet népe nyugaton. Magyar Kir. Egyetem betűivel, Buda, 1841.

Közéleti tevékenység	A múlt tanulságai alapján megújítani a jelent. Társadalmi, gazdasági megújulás nyugati minták alapján. A mérsékelt haladás híve, a nemzet jogainak szószólója. Széchenyi eszméinek népszerűsítője. Közigazgatás, igazságszolgáltatás reformja.
Tudományos közélet	Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja 1837 a Kisfaludy Társaság elnöke
Bankár	Bankalapításával a nemzet takarékosagra nevelése a cél. A takarékoság ösztönzésével jót tenni polgárnak, családnak, államnak
	A Védegylet alapítója Nemzeti Kör tagja
Író, költő, meseíró	Írásainak fő célja a nép nevelése. Módszere: példák nyújtása. A magyar élet éles szemű ábrázolója. Novella, regény, vígjáték, szomorújáték, mesék beszédek
Az első társadalmi regény írója	Bélteky ház
Pedagógiai szakíró	A nevelés folyamatának egészét magában foglaló nevelési szakmunkák. Népnevelés – nemzetnevelés Nőnevelés, iskolaszervezés
Művészetek pártolása	A nemzeti kultúra támogatása – a nemzeti öntudat ébresztése Nemzeti Játékszín támogatója 1837 a budai magyar színtársulat igazgatója Nemzeti szobrászat, festészet
Színházszervező	A nemzeti felemelkedés záloga a magyar nyelvű színházi élet. Értékes műsoranyag kiválasztása. Nevelő jellegű színi kritikák. Színművek írása.
Életbiztosítási intézet megalapítója	Az elszegényedés megszüntetése a nemzet felemelkedésének alapja. 1847-ben Életbiztosító Intézet létesítésére
Orvoslás	Hasznos gyógymódokat, a gyógynövények alkalmazását tanítja, gyógyfürdő építését szorgalmazza.

Egyházszervező	Protestáns egyházak egyesítésének terve, azok szellemiségét fel kívánja használni a nép szellemi táplálására. Felekezeti megbékélés Iskolaszervezés
Első magyar statisztikus	„Adatok Magyarország bővebb ismertetésére” c. munkájában tíz év (1837-1846) halálozási adatait dolgozta fel reprezentatív adatfelvétel segítségével. Értéke, hogy – mai szóval élve –, korrelációs összefüggésekre is rávilágít
Egyéb tevékenysége	Hasznos házi jegyzetek Cigány – magyar szótár

Ha Fáy András sokszínű egyéniségét jellemezni akarjuk, felsorolhatjuk mindazt a területet, amelyen tevékenykedett. Ő írta az 1800-as években az első „Bokréták”-at, az első regényt, majd színdarabokat. Ő kezdte el szintén az 1800-as évek kezdetén a magyar nyelvű verselést, hogy a gyakorlatban valósítsa meg Kazinczy nyelvújító mozgalmát. Mesemondóként írásainak fő célja a nép nevelése volt. Példák és minták állításával kívánt mindenkit ösztönözni a jobb választására. Mindig a közjó szolgálata vezette. Széchenyi reformterveinek támogatójaként, a magyar nyelvű színjátszás tevékeny harcosaként, a bankélet megteremtőjeként, de említhetnénk bármelyik más működési területét, mindegyikben megfigyelhetjük a nevelési célgondolat megjelenését, nemzetnevelési akaratát, szándékát.

II 1.A Fáy - Széchenyi kapcsolat

Fáy András és Széchenyi István kapcsolata sokrétű és rendkívül bensőséges. Széchenyi egyik beszédében azt mondta: sokat tanult Fáy Andrástól, különösen meséiből. Fáy gondolatai alapján Széchenyiben felébredt a reformatori buzgalom, s az ő eszméi új gondolatokat indítottak Fáy Andrásban. Bélteky ház c. regénye pl. Széchenyi Hitelének hatására készült. Az ifjú Bélteky a jövő, az idősebb a múlt idők magyarját személyesíti meg. A regény pedig az író jelenét ábrázolja, amikor a két egymással ellentétes nézet összecsap. A regény meseszövege nem mentes a túlzott érzelmességtől, de az biztos, hogy ebben a forrongó korszakban nagy hatása volt. Fáy András nevelési eszmék iránti érdeklődését is erősíti Széchenyivel való kapcsolata. Mindketten úgy vélték, hogy egy nemzet akkor emelkedhet igazán az európai nemzetek sorába, ha tudás és műveltség tekintetében elől jár. Ehhez az szükséges, hogy az oktatás és nevelés színvonalát emeljék. Széchenyi István így fogalmaz: „... ki hazája és honfitársai iránt akar magának érdemeket szerezni, annak a nyilvános közoktatást, a nemzeti iskolát kell alapul vennie.”¹² Fáy András pedig több

¹² SZÉCHENYI ISTVÁN: *Az iskoláról*. Fővárosi Lapok. Budapest, 1873. február 27-28. p.

művében fejt ki ennek gyakorlati megvalósítását az iskolarendszer reformja, a tanítási anyag megreformálása, a leányok nevelése tekintetében.

Mindketten azt vallják, hogy Magyarország jövője az átalakulás szellemében nevelt nemzedéken alapul. Olyan fiakon, akik igazi műveltséggel rendelkeznek, amely nemcsak az ismeretek sokaságában, a gondolkodás erejében és a tehetségek fejlesztésében áll, hanem a lélek és kedély képzésén, a jellem határozottságán alapszik. Így kapcsolódik össze nevelés és oktatás szinte elválaszthatatlanul, amelynek szinte minden kérdését górcső alá vette Fáy András. Írásaiból a küldeteses ember alakja bontakozik ki, aki jogi képzettsége alapján a logikus gondolkodás, érvelés embere; azé az emberé, aki vállalja nézeteit, küzd azokért, szembeszáll az álokoskodókkal, érvel, magyaráz, kifejti mondanivalóját, lelkesedik, elbizonytalanodik, majd felocsúdvá, újra küzdeni kezd. S teszi mindezt végtelen alázattal, a jobbítás igényével és példamutató szerénységgel.

Szinte nem volt olyan területe a korabeli magyar mindennapoknak, ahol ne jelent volna meg Fáy András ötletadóként, tevékeny szervezőként, újtó, nevelő egyéniségként. Figyelme kiterjedt az egész magyar közéletre.

Közgazda és bankár is volt egyúttal, ő valósította meg Széchenyi István hiteleszméit a gyakorlatban. Megalapította s az 1840. január 11-ei nyitáshoz maga gyűjtötte össze kis befektetőktől a 40 ezer forintnyi alaptőkét a Pesti Hazai Első Takarékpénztárhoz. „A honi reform teendőire nézve az első eszmét, akaratot, önelszánást Fáy András meséi ébresztették bennem.”¹³ - vélekedett Széchenyi, amely elsőbbségi jogot Fáy imígyen hárítja el magától: „Mi Széchenyihez képest csak szatócsok vagyunk, ő a nagykereskedő.”¹⁴

III. Fáy András nevelési gondolatai

A reformkort megelőző időszakban a mesék és aforizmák tűntek különösen alkalmasnak a kendőzetlenül ki nem mondható igazságok megfogalmazására, a nemzeti karakter fogytékosságainak humorral átszőtt tudatosítására, ironikus bírálatára, jóindulatú ostorozására. „A mesét az a kor művelte, mely a cenzura miatt rá volt utalva, hogy a mesék gyanútlan szereplőivel beszéltesen ki nyílt igazságokat... Sem előzői, sem utódai között nem volt, aki felülmúlta volna őt ebben, s nem volt, aki ezt el nem ismerte volna” – írta róla Erdélyi Pál 1890-ben.¹⁵

A szabadságharc bukása után nagyon hamar (már az ötvenes évek elején) felismerte, hogy hosszabb távon csak a nemzeti érzés ápolása, a nemzet szellemi és anyagi gyarapodása jelenthet garanciát a nehéz időszak átvészeléséhez, egy szebb jövő megalapozásához. Fáy számára a gyermek a fejlődő jövőt, a jobbá és reménytelibbé tehető új korszakot testesít

¹³ SZÉCHENYI ISTVÁN: *Pest megye közgyűlésén elhangzott beszéde*. Kézirat. 1838. MTA Kézirattár

¹⁴ FÁY ANDRÁS: *Levél Székácsához*. Kézirat. MTA Kézirattár. 9 csomó

¹⁵ ERDÉLYI PÁL: *Fáy András élete és művei*. Neuwald Illés könyvnyomdája, Budapest, 1890. 65 p..

tette meg, így a nevelés kérdéseiről szólva a jövő alakításában kívánt közreműködni. A pedagógiai problémák elemzésekor hazai hagyományaink, és lehetőségeink alapulvételét tekintette a nevelési gyakorlat leglényegesebb kiindulópontjának: „... ki magyar életre kíván hatni, javaslatival magyar földön, magyar éghajlat alatt, földijei között járjon” – írta már 1841-ben.¹⁶

Féltő, óvó szeretettel beszél a kicsinyekről, Rousseau-hoz hasonlóan vallja, hogy a gyermeknek hagyjuk meg a gyermekkort, ne kelljen kicsinyített felnőtté válnia. „Szánakozás könnyeit sírhatná tehát egy emberiség barátja, midőn egy gyermeket, a’ kinek tűz pezseg minden erében, vagy komoly bölcselkedő képpel játszani, vagy éppen midőn vicsorgó pajtásai játszanak, könyv mellett okoskodni szemlél.”¹⁷

Fáy András első pedagógiai munkáját harminc évesen, Pest megyei szolgabírósága idején írta. Az 1816-ban megjelent „Próba-tétel, a mai nevelés két nevezetes hibáiról” c. könyvében – Rousseau és a filantropisták nyomdokain haladva – a természeti törvények alapján működő világ tökéletességéről, az ember természetes boldogságvágyáról, a nevelésnek az emberformálásban játszott szerepéről vallott felfogását fejtette ki. A korabeli nevelés két fő hibájáról, „az ideje korán való nevelésről”, valamint az „érzékeny”, az „elérzékülésre” nevelésről azt tartotta, hogy mindkettő boldogtalanná teszi a növendéket, s mindkettőnek a gyökere az egyoldalú és túlzó nevelésben rejlik.

Az Óramutató című 1842-ben közreadott művében a református egyházi iskolák kormányzásának, a nevelés tartalmi és szervezeti megreformálásának a kérdéseivel foglalkozott. Fontosnak tartotta a népnevelés és a tanítóképzés megújítását, az életre nevelés szempontjainak az érvényesítését. Nevelővel kapcsolatos elképzelései főbb vonalaiban már ebben a művében megtalálhatóak.

A Nevelési rendszer (1855) Fáy egyik legfontosabb és egyben utolsó jelentősebb pedagógiai munkájának tekinthető. Korábbi népszerű nevelési műveiben (Próbatétel, Óramutató) a külföldi ismertebb pedagógiai gondolkodók nézeteivel ismertette meg olvasóit, a Nevelési rendszerben saját nevelési elveit is kifejtette. A mű tartalmát tekintve a nevelési kérdések viszonylag szűk körét, alapvetően az iskoláztatást megelőző időszak, azaz a gyermek születésétől (a bölcsőtől) a tanítás kezdetéig tartó korszak leglényegesebb feladatait tekinti át. A mai olvasó számára – pusztán a címből kiindulva – csalódást okozhat, hogy nem nézeteinek, a neveléssel összefüggő korábbi írásainak teljes és egységes keretbe, sajátos rendszerbe való foglalására vállalkozott, hanem „csak” az emberképzés általa alapvetőnek nevezett időszakának, az intézményes nevelés megkezdése előtti életszakasznak a teendőit tekintette át. A Nevelési rendszer azonban a Fáy által tárgyalt időszak vonatkozásában mégis sajátos, rendszerezett, jól strukturált keretbe foglalja a korábbi műveiben erről az életkor-ról, a kisebb gyermekek neveléséről szóló leglényegesebb megállapításait, elképzeléseit. A leggyakrabban szereplő fogalmak (józan ész, kegyeletesség, lelkiismeret, jellemképzés és - edzés) értelmezésében is következetesen ragaszkodik az előző munkáiban kifejtett tartalmakhoz. Gondolatait, kérdésfelvetéseit, valamint válaszait, probléma-megközelítéseit

¹⁶ FÁY ANDRÁS: *Nőnevelés és nőnevelő intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesebb főbb polgárok és tisztés karunk lyánkáira.* Trattner Károly, Pest, 1841. 12. p.

¹⁷ FÁY ANDRÁS: *Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról.* Trattner, Pest, 1816. 86. p.

az egyszerűsége, közérthetősége való törekvés, a gyakorlatias jelleg, a szaktudományos kifejezések tudatos kerülése jellemzi.

A nevelésről megállapítja, hogy:

1. a nevelés a természettel összhangban van;
2. a tehetség kiteljesítésére irányul;
3. az értelem, érzelem, akarat fejlesztését célozza.

Ezzel párhuzamos az önnevelés folyamata, amely együtt jár a neveléssel, a tehetség kifejlesztésére irányul. A nevelés hibáit – véleménye szerint – örök boldogtalanság követi: „Valamint a’ Plánta, a virág, fa, melyeket zsengekben erőszak ér, vagy satnyák, vagy kivesznek: úgy az ember a’ kit a’ nevelés elront, másnak hibájáért örök boldogtalansággal lakol.”¹⁸

Nagy körültekintéssel fogalmazza meg a tanulandó tudományok körét. Ezt később a Halmay család c. regényében¹⁹ még tovább tökéletesíti. A magyar nyelv „mint született nyelvünk” csak pallérozást kíván. Meg kell azonban tanulni deákul, hogy a törvényeket megértsék, németül, hogy a „literatúra” se legyen számukra idegen, és jó, ha azokon a nyelveken is beszélünk, amelyeken az ország lakossága beszél. A tudományos pálya azonban újabb nyelvek megtanulását feltételezi. Megjegyzi ugyanakkor, hogy az emberi élet alig elégséges három nyelv tanulására, hogy: „... azon ne csak petyegni, hanem a’ nyelv Geniusát is érteni kívánjuk.”²⁰

A testi neveléssel kapcsolatos tanácsai is megfontolandók. Oly testi „társaságos virtusokat” kíván megtanultatni, amelyekre az ifjúságnak szüksége van leendő életpályája szempontjából, személyes testi adottságait figyelembe véve. „a’ mennyire gyarló erő engedi, mindenkor és minden tetteiben, erélyesen és tántoríthatatlanul követi.”²¹ Ez adja tehát az „ember-képzés” alapját, melyet ha elhanyagolnak, következményei beláthatatlanok.

Rendkívül szemléletesen írja le a gyermek egyéniségének fejlesztését, szántóföldhöz hasonlítva azt, amely a gazdag termés lehetőségét éppúgy magában hordozza, mint a szép remények szertefoszlását. A nevelés tehát óriási erő, amely – Fáy véleménye szerint – tudatosan vállalt felelősség. „Az ember-embryo szántóföld, mely parlagon hagyatva csak burjányt, bogáncsot terem, „s mellynek felszántásra, jó mag-vetésre és boronálásra van szüksége, hogy tiszta buzát teremjen.”²²

A nevelés idejét két fő korszakra osztja: a bölcsőtől a tanításig és a tanítási időszakra. A szülői ház feladata a józan ész és a kegyeletesség megalapozása, fejlesztése, amely bizonyos életrevalóságot, életbeli ügyességet, az erkölcs és vallásos érzék felélesztését, továbbá a

¹⁸ FÁY ANDRÁS 1816. 51. p.

¹⁹ FÁY ANDRÁS: *A Halmay család. Erkölcsi és tudományos olvasmány növendékek és nem növendékek számára.* I. II. Heckenast Nyomda. Pest, 1858.

²⁰ FÁY ANDRÁS 1858. 92. p.

²¹ FÁY ANDRÁS: *A legegyszerűbb, természet- és tapasztalathűbb és gyakorlatibb nevelési rendszer.* Beimel J.-Kozma V., Pest, 1855. 12. p.

²² FÁY ANDRÁS 1855. 13. p.

jellemképzést és a testedzést foglalja magában. Ez az alapvető nevelés az anyákra vár, amely akkor valósulhat meg tökéletesen, ha a nőnevelés kérdése is megoldódik. A nevelés második korszakáról, melynek célja a tanítás, kevesebbet szól, hisz – mint írja –, itt már „tudományosan képzett nevelők” veszik át az „ember-nevelés” feladatát. S mivel ezt a munkáját „szülék” számára írta, nem tartja fontosnak részletezni. A nevelés módszerei között jelentős szerepet szán a büntetésnek, a megfeddésnek, de komoly eszme-futtatás segítségével oktatja ki a szülőket az alkalmazás mikéntjéről: „Ha a gyerek a vétkek valamelyikére csábulna, vagy csábíttatnék, észére kell adni, milly lealacsonyító, milly utálatos tettet követett el, mennyire megszorította szüleit, mennyire elvesztené, ha tette köztudomásra jönne, mindenek becsülését, szeretetét. ... de ezen észre – adást csak szigorú és érzékeny fenytetés után kell neki tenni, hogy a' benyomás egész életére hatályos legyen;”²³ Bírálja korának életidegen ismeretek nyújtásán nyugvó iskolarendszerét, az elmét megterhelő, s az ember-nevelés célját nem szolgáló magoltatás módszerét. Ennek rendkívüli veszélyét abban látja, hogy gátolja az egyéniség szabad kibontakoztatását. „... újabb korunknak egyik nevelési mótelye az látszik lenni, hogy a' növendékek lelkei inkább encyclopaediai rágott eledelekkel tömöttek, mint önmunkásságra szoktatnak; holott kétségen kívül egyedül önmunkásság az, melly képzés, olykor kitűnő jelest képezi a' maga osztályában.”²⁴

A szülők felelőssége tehát – az eddigiekből is belátható –, rendkívül nagy a gyermek-nevelésben. De hogy ezt még határozottabban hangsúlyozza, pontokba foglalja a szülők iránti elvárásokat. Nézzünk ezek közül néhányat!

Ne tekintsek a gyermeket tehernek!

A józan ész alapján neveljenek!

Ne zárják el a gyermeket a játszópajtásoktól, más hatásoktól!

A józan ész és a kegyeletesség kölcsönösen ellensúlyozzák egymást a gyermek lelkében; s különben is a vallás dogmái, nem józan ész ellenesek, hanem észfölköttiek, s így félre nem érthetők.

Az emberi józan ész tévedhet, tehát meg kell erősíteni a tudás „gyümölcszeivel”.

A gyermek hajlamait nem szabad elnyomni, kényszerpályára kényszeríteni felelőtlenség.

Az iskoláskor előtt is lehet ismereteket adni, csak a gyermek értelméhez kell szabni azokat.

A tanítás mikéntje kisgyermekkorban is a józan értelem alapján történjék - vallja. Ehhez a következő tanácsokat adja. A tanítás ne iskolában történjék, ne órához kötött legyen, tanácsos kedvet csinálni a tanuláshoz, s hozzá játékos formát találni. A tanítás ne legyen hosszú, megerőltető, a gyermeket untató. Legyen inkább a „gyakorlati életből kikapott”, könyveket mellőző.

Nevelési rendszerét azzal zárja, hogy: „Az ügy szent, s abban csak egy jó eszme terjesztése is haladás az emberiség boldogításában”²⁵ Azzal búcsúzik az olvasótól, hogy

²³ FÁY ANDRÁS 1855, 33. p.

²⁴ FÁY ANDRÁS 1855, 33.p.

²⁵ FÁY ANDRÁS 1855, 48. p.

reméli, hasznosat tett, de szokásához híven felszólítja az avatottakat, a témához nálánál jobban értőket, hogy tollat ragadjanak, s egészítsék ki az általa leírtakat.

Fáy András született nevelő. Rendkívüli érzékenységgel, a növendékre figyélssel fogalmazza meg gondolatait. Új típusú nevelő-gyerek kapcsolatot körvonalaz, amely a gyermek szükségleteire való érzékeny odafigyelést, reagálást jelenti. „A' nevendékkel való érzékeny bánáson értem azt, midőn a' nevelő mind valaminek cselekedésére való serkentéseit, mind valaminek elmúlásztásáért szabandó büntetéseit egyenesen a' szív érzéseihez utasítja, minden okait és erősségeit ezektől és nem az értelemről költsönzi, s nevendékjét mintegy reá szoktatja, hogy egyedül a' szív érzései után járjon.”²⁶

A nevelési módszerek megválasztását fontosnak tartja: említi a serkentést, a pirongatást, a büntetést, a fenyítést (jóllehet ő a vesszőnek nem barátja), s mindenképpen szem előtt tartandónak mondja a gyermek egyéni jellemzőihez szabott nevelési eljárás megválasztását. Önmagával is vitára kel, amikor óvja a növendéket az „andalgástól”, a képzelet világába való elmerüléstől. Felveti: mi a fontosabb: a regényes világ erkölcsi tanulságai, vagy a kár, amelyet a „festett világok” képzelet okoznak. Végül azonban határozottan állást foglal: óvni kell a gyermeket a dologtalanságtól, az erkölcsi igazságok beburkolásától, a muzsika és a poézis keltette hamis érzésektől, az érzékeny olvasmányoktól, amelyek a képzelet világába repítik, s amelyeket a valóság helyébe állít. Használják viszont a növendéknek az olyan „románok” és játékszíni darabok, melyekből erkölcsi „Regulákat” tanul. Véleménye tehát végezetül teljesen egyértelművé válik: az igazi értékeket kell a gyermek kezébe adni, hogy azokon épülhessen személyisége.

Oskolai és házi növendék-élet²⁷ c. munkájában igazi felelősséggel szól a erkölcsnevelés kérdéseiről. A gyermek akkor válik igazi egyéniséggé -írja, ha jellemes emberek példáját követi, s erős akarattal tör célja felé. A gyermeket önmagáról gondolkodni tudó, a maga életét irányítani tudó élőlénynek tekinti, de ennek elérése hosszú tapasztalatszerzési-tanulási folyamat eredménye.

Fáy András hazafiúi felelősségérzettel viseltetik Magyarország iránt. Hazáját az „igen pallérozott” nemzetek között szeretné látni. Ezért tartja fontosnak a nevelés kérdését és ügyét, célja, hogy ne „tudós nyomorékjaink” nevelődjenek. Kifejti a továbbiakban, hogy az érzékeny emberben felbomlik a tehetségek összhangja, elveszti egészségét folytonos izgalmi állapota miatt, de elveszti életkedvét is, folytonos kudarcai miatt, s nem érheti el a kiegyensúlyozottságot, boldogságot sem. Fáy András továbblép a hibák, bajok felsorolásánál, nemcsak az okkeresés álláspontjára helyezkedik, hanem a megoldás útját is megjelöli. „A' jó nevelésnek ,arany regulája' ...(az, hogy:)... Úgy tökéleítsd a' Nevelés által nevendék tehetségeit, hogy veled annak ön munkássága kezét fogva dolgozzon, hogy így tehetségei, munkássági körét fenntartván azoknak egygyetértő egyaránya elősegíttessék.”²⁸

²⁶ FÁY ANDRÁS 1816, 120. p.

²⁷ FÁY ANDRÁS: *Oskolai és házi növendék-élet. Erkölcsi és tudományos olvasmány, hazai élet apróbb eseményeivel, történelmi vázlatokkal és fejtegetésekkel, mindkét nemi növendékek számára.* Pfcifer Ferdinánd, Pest, 1860.

²⁸ FÁY ANDRÁS 1816., 60. p.

Mindennek letéteményese az igazi jó nevelő, aki legyen okos, értelmes, előrelátó, határozott, sőt jövőbe látó, aki képes előre látni nevelői tevékenységének hatásait. Legyen képes arra, hogy a „természet törvényei szerént” tökéletesítse a növendéke tehetségét. Legyen „Psychológus és Antropológus”, azaz „emberesmérő”. Fontos a nevelő példaadása is, különösen erkölcsiekben. Ahhoz azonban, hogy olyan nevelők legyenek, akik ezt a munkát hivatásuknak tekintik, képző intézmény is kell. Ahogyan Fáy András ennek fontosságát hangsúlyozza, az felér egy kisebbfajta kortesbeszéddel. „Miért ne léphetnének fel nálunk Pestalozzik, Franckek, Basedowok! Félre a francia nevelőnőkkel!”- írja. „...Egy nevelőket formáló iskola korántsem volna alábbvaló hasznú Intitútum akármely Ispotálynál.”²⁹ Olyan nevelőképző iskolát képzel el, amelyben tanítanak pszichológiát, antropológiát, emberismeretet, pedagógiát, didaktikát, amely a gyermekbarát pedagógia alapját képezi.

Pedagógiai gondolatai filozófiai, bölcséleti megalapozottságuk, megállapításai szentenciaszerűek. Gondolatait áthatja író, jogtudor, politikus mivolta, s mindenekelőtt hazafisága. Az élet mindennapjaiból indul ki, összegyűjti a hibákat, hiányosságokat, s az orvoslás módját meg jelöli. Gondosság és körültekintés jellemzi javaslatait, gondolatvilágából, szellemiségéből ma is meríthetünk.

Neveléstani nézeteit nem szedte egységes rendszerbe, nem írt rendszeres pedagógiát, de a kor nevelési kérdéseinek szintézisét megalkotta. Nem vár elismerést munkájáért, sőt kellő szerénységgel szólítja fel a pedagógiához nála jobban értőket, hogy szólaljanak meg, tegyenek valamit a nevelés ügyéért. Talán beteljesedik rajta, amit általánosságban fogalmazott meg: „Minden pályán nagyok és örök hála méltók a zsidbadásnak és tespedésnek költögetői, a munkálásnak és haladásnak ébresztői.”³⁰

III.1. A jó nevelés a legjobb nemzeti politika

Fáy András írásainak tárgyát mindig a magyar valóságból veszi. Élő alakokról mintázza hőseit, de mindig megjeleníti bennük a tipikusait is. Így pl.: *Érzélgés és világ folyása* (1824) c. elbeszélésében a magyar társadalom egy kis darabját ragadja meg, s eleven alakokkal népesíti be. Megtalálható itt az epikureista magyar, a mindenáron felfelé törekvő köztisztviselő, s a „józan élettapasztalás nagy mestere”, aki tulajdonképpen az író szócsöve. Vele mondatja el Fáy legfontosabb gondolatait. Többek között azt, hogy politika és pedagógia szorosan összeforr, s a jó nevelés a legjobb nemzeti politika.

Szépirodalmi munkái a legolvasottabbak közé tartoznak, nem egy műve újabb pedagógiai szakmunkák megszületését eredményezi. Így pl. 1837-ben több neveléstan jelenik meg: Varga János *Vezérkönyv az elemi nevelésre és tanításra*,³¹ Edvi Illés Pál: *Első oktatásra*

²⁹ FÁY ANDRÁS 1816. 63. p.

³⁰ FÁY ANDRÁS: *Hátrahagyott írásai*. I. (kézirat) Ráday Könyvtár, Bp.

³¹ WARGA JÁNOS: *Vezérkönyv az elemi nevelésre és tanításra*. Magyar Királyi Egyetem betűivel, Buda, 1873.

szolgáló kézikönyv.³² Ezekben kimutatható Fáy András gondolatainak hatása, elsősorban a nevelő szakmaisága, gyermekközpontúsága és praxisorientált beállítódása szempontjából.

Fáy András nem csatlakozott egyetlen pedagógia irányzathoz sem, de jól ismerte a kor és az előző korszakok nagy pedagógusait. Munkáiban többször említi Rousseau, Pestalozzi, Basedow, Campe nevét de egyiküknek sem volt kizárólagos követője. Érdeklődik az újhumanizmus, a filantropisták eszméi iránt. Pedagógiai olvasmányai megtermékenyítőleg hatottak gondolkodásmódjára, a jó gondolatokat adaptálta, a magyar viszonyokra alkalmazta. Eredetiségéhez nem fér kétség, hiszen mindent a gyakorlati józanság oldaláról közelített meg. Szeme előtt mindig a köz haszna lebegett, egész munkásságát a nemzeti szellem, a haza felemelésének vágya hatja át.

Néhány vezérgondolat felsorolása kívánczik ide, amelyek az életmű egészében jelen vannak. Foglalkozik a gyermeki fejlődés szakaszaival, az egyéni sajátosságok figyelembevételével, a „jó szülék” feladataival, a tanító rendeltetésével, a tanítóval kapcsolatos elvárások sorával, a képző intézetekkel elemi foktól a legmagasabb iskoláig. Nem kerüli el figyelmét az árvák sorsa, s az eléggé elhanyagolt nőnevelés sem. A tanítók nemzeti szellemű és hivatásközpontú képzését különösen fontosnak tartja. Foglalkozik a nevelés tartalmi kérdéseivel is, a nevelés céljától, a nevelési feladatokon keresztül a nevelési minta, eszmény megfogalmazásáig. Javasolt oktatási - nevelési módszerei megtermékenyítették kora pedagógiáját, s hatottak a későbbiekben is. Fáy igen sokszor utal a jövőre, s reméli, hogy kezdeményezései termékeny talajra találnak. Munkáival célja – mint ahogy maga is megfogalmazza –, az ébresztés. „Egyedül mi vesztegeljük-e, mintha éji sötétség nyomná a’ földet még is?”³³

Neveléstani gondolatait tartalmazó írásai, könyvei a bölcselő, s egyben gyakorlati pedagógust állítják elének, munkái nemcsak tanítanak, lelkesítenek, a realitásokon alapulnak, sok eszméje a mához is szól. Mondanivalóját igen tudatosan szerkeszti meg tartalmilag és formailag is. Azt a gyakorlatot követi, hogy megfogalmazza tételmondatát, amelyet a tapasztalattal összevet, s ezután ad gyakorlati tanácsot. Korához szóló üzenetei tényeken, pontos fogalom- és helyzetismereten alapulnak. Mondandóját gyakran sommázza, a meggyőzés jól bevált útját járja, érvei az értelemhez szólnak, de az érzelmekről is hatnak.

IV. Összegezés

Fáy András munkáinak értéke az elméleti megalapozottság, a gyakorlati megközelítés, könyveiből ma is sok megtermékenyítő gondolatot meríthetnek olvasói. Mindig a jövő, a fejlődés szempontját tartotta szem előtt, a nemzet felemelése volt magasztos célja. Az élet mindennapjaiból indul ki, összegyűjti a hibákat, hiányosságokat, s az orvoslás módját meg

³² EDVI ILLÉS PÁL: *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*. Eggenberger és fia, Buda, 1844.

³³ FÁY ANDRÁS: *Óra-mutató*. Előszó I. Trattner és Károlyi Nyomda, Pest, 1842.

jelöli. Gondosság és körültekintés jellemzi javaslatait, gondolatvilágából, szellemiségéből ma is meríthetünk.

Alljon itt önéletrajzából egy részlet, melyben önmaga vonja meg pedagógiai pályája mérlegét. Nevelői szerep-feladatait – minden területen, amelyen működött – nagy körültekintéssel látta el. Pedagógiai munkáit pedig – elsősorban a különböző „célközönséget” (lányok nevelése, magán nevelés, iskolai nevelés, nevelők képzése) megcélzó volta miatt – a korabeli szerep-narratívák reprezentánsainak tekinthetjük.

„A nevelésnek alig van oly tere, melyen irodalmunkban nem működtem volna. Serdülő koromban írtam egy próbatételt a korai és érzelő nevelés ellen, mely utóbbi gyermekkoromban divatozni kezdett. Később cikkeket és könyvet írtam a nőnevelésről és nőnevelőket képző intézet alapításáról; majd a legegyszerűbb és jobb nevelési rendszer felőli nézetemet adtam elő; végre „Halma Család”-omért, melyben a tudományosság terjesztésére és népszerűsítésére nézve némileg új modort kísérlettem meg, többfelől javaló és méltató nyilatkozásokat és leveleket nyertem.”³⁴

Fáy András, a nevelő:

Fáy András pedagógia munkái filozófiai, etikai megalapozottságúak.

Minden műve tartalmaz pedagógiai gondolatokat.

Gondolatai elméleti indíttatásúak, a tapasztalati térben hasznosíthatóak.

A gyakorlati látásmóddal rendelkező ideál-tipikus nevelő habitusát ábrázolja.

Fáy András életének, munkásságának elemzői úgy vélik, hogy nem alkotott egységes pedagógiai rendszert. Műveit áttekintve azonban, egy koncepciózus, széleslátókörű, pedagógiai reformer egybefüggő gondolatait olvashatjuk. Nevelési elgondolásainak lényegét három alapvető munkájában fogalmazza meg: Próbátételek /1816/, Óramutató /1842/, Nevelési rendszer/ 1855/. Ha mindehhez még hozzávesszük a nevelés speciális területeivel foglalkozó munkáit: nőnevelés, családi nevelés stb., továbbá a regényes formában írt műveit, tanmeséit, esszéit, iskolarendszerre vonatkozó tervezeteit, mindezek mutatják pedagógiai érzékenységét, fejlődését, s egy gyermekközpontú pedagógiai rendszernek nemcsak körvonalait, hanem részletesen kidolgozott tartalmát is láttatják az értő olvasóval.

A nemzetnevelő gondolat hatja át valamennyi írását, legyen az szépirodalmi mű, esszé, vagy röpirat. Irodalmi műveiben sokszor ugyanazokkal a gondolatokkal találkozunk, mint amelyeket kifejtett pedagógiai munkáiban, csak előbbiben gyakorlatias jellemrajzot ad, utóbbiban pedig érvel, magyaráz.

Valamennyi működési területén kifejtett tevékenysége a bölcselő, s egyben gyakorlati „pedagógus”-t állítja elének, munkái nemcsak tanítanak, lelkesítenek, a realitásokon alapulnak, sok eszméje a mához is szól. Mondanivalóját igen tudatosan szerkeszti meg tartalmilag és formailag is. Azt a gyakorlatot követi, hogy megfogalmazza tételmondatát, amelyet a tapasztalattal összevet, s ezután ad gyakorlati tanácsot. Korához szóló üzenetei

³⁴ FÁY ANDRÁS: *Önéletírás*. Fővárosi Lapok. Pest, 1873. 49. sz.

tényeken, pontos fogalom- és helyzetismereten alapulnak. Mondandóját gyakran sommázza, a meggyőzés jól bevált útját járja, érvei az értelemhez szólnak, de az érzelmekre is hatnak.

Saját célkitűzéséről szerényen vallott: „Én lényegében alig fogok valami újat mondhatni, de összeállításban és modorban talán még is közeledhetem valamennyire az óhajtott célhoz... Célom nem terjed tovább, mint olly egyszerű, természet – és tapasztalat-hú átnézetét adni a nevelési rendszernek, melly kezdőkbe adja a szüléknek a nevelési rendszerek tömkelegéből kivezető ariadnéi fonalat, melly őket a habozásoktól megmentse, s erejük és körülményeik fölötti követelésekkel el ne rémítse.”³⁵

Fáy szerint az emberi élet célja a boldogság, az ember boldogságra teremtett lény, mégis kevés ember nevezhető boldognak. Az emberi boldogtalanságnak két oka lehet: a világi szerencsétlenség (melyet a sors, vagy embertársaink gonoszsága mér ránk), illetve a saját magunk által önmagunknak okozott szerencsétlenségek (melyeket önvád és elégedetlenség követ).

ALICE DOMBI

ERZIEHER-RECHTSWISSENSCHAFTLER ANDRÁS FÁY

(Zusammenfassung)

András Fáy war sowohl durch Geburt als auch Erziehung, Freundschaften und Studien prädestiniert, Reformator zu werden. Er war ein begabter, fleißiger Student, der Mitstudenten übertraf, ihm wurde ein Anwaltsdiplom verliehen, jedoch war er in den Religionswissenschaften ebenfalls bewandert. Er beschäftigte sich mit Literatur, mochte Musik und daneben betrieb er auch Landwirtschaft. Für die Landespolitik interessierte er sich schon in seiner Jugendzeit und als Stuhlrichter sah er die Missstände ganz von der Nähe. Ihn interessierte alles, woraus er lernen konnte, und alles bewog ihn, zu denken bzw. zur Reformtätigkeit, die in den Fokus seiner Aufmerksamkeit rückte. In dieser Studie wird präsentiert, wie Rechtswissenschaftler András Fáy in Ungarn im 19. Jahrhundert zum Erneuerer der Schlüsselfragen der Nation, zum richtigen Erzieher der Nation wurde.

³⁵ FÁY ANDRÁS: *A legegyszerűbb nevelési rendszer* ... i. m. 6-7. pp.